

Əli Rza XƏLƏFLİ

(Övvəli ötən saylarımda)

Bütün qaranlıqlarda çıkış yolu işığa tərəfdir. Çünkü zülmətlərin ümidi kəsib-dogrادığı məqamlarda yalnız işıq yeganə güc mənbəyinə çevirilir.

Qədim nağıl dünyasının təlqin etdiyi kimi işq ümidiñ az qala özü kimi obrazlaşır.

Sevgi alımı, sevənlərin dünyası umumi insanı mühabitək kifayat qədər forqlıdır. Qeyisin zamanındaqı hoqiqat Macnunun zamanındaqı hoqiqət no qədər uyğun görlü, sevgi alımının hoqiqatı bu gün yen o idiki insanın həqiqatı arasındakı fərqi uzaq əfsanədəki yaddaşın haqqıçı ilə müvazilik təşkil edir. Başqa sözü, sevərsən, rüvay olarsan, Qeyssan Macnun olarsan,

Koromşun odda yanarsan, Forhanas, bir kültingü dağları yarımşa qadir olsan da eşq cibbosundaki moglubiyatı öz holükümüne qarşıdırırsan. Bir sözle, sevgi dünyası çoxtoroflı, schirli bir adadır ki, o adaya can atmaq xoşbüxtür, o adada xoşbat olmaq müşkülükür. Goruk tarofları no qedar güçü, bacarığı, inadı, iradası olusun ki, o sevgi mektobünden arixaran keçə bilsin. Əğər dindili təbirləri desək, sevgi imtahından kəsiləsimosın.

Axır ki, matlobu goldik. «Bir sevgi dasıtan» İxsan İxsanlınnın nosaradicılığında himişə xüsusi ohanniyot kesb edəcək. Bu, o demək deyil ki, bu orəs İxsanlınnın nosaradicılığında himişə ətmiş osor olacaq. Yox, səbəndən ədən kür, «Əsl və Kərom» das-tan, «Bahadır və Sona» romanı (N.Norimanov) - yəqin ki, bu əsərlər-dən qeyri Azərbaycan və dünyada-adişiyatında badıl nüminalar var və bunları sadalamağa lütüm görmürük - ədəbi düşüncə materialı olaraq dalgalılılıqda zəmərənin nobzino uyğun olaraq yaddaşa gör, zaman-zaman muzakirə mövzusu olur... Bir çox hallarda hək-ekspertlər belə samimili ray söyləyim-kəndi çoxlırlar. Daqiq ray söylə-məkəndən səhəbt getirm, samimi ray söyləməkəndən səhəbt gedir. Yoni yaşı-ayrı fiziki səhərlər kütönlən, daha çox toplumun dijincisincəsi güvənen gücün-gabığında susunqılıq göstərməyən-

İlsançanlı «Bir sevgi dastanı» eserinin mümlifidir. Çok güman ki, her yazıcının hayatında olduğu kimin onun içindeki mülahihde okeyptindir ve belki bir hadis olsa. Biraz da daşıqlı derslik, belki de (daha) doğrusu, çok güman ki, bu asar müllifinden yadda-sından avtobiografik sizmalarla gelen almış. Biz ıddia ede bilimkâr. Çünkü bu osar sırf buddi düşüncə materialıdır. Yazıcının ya yaxındı (özü-nün hayatından), ya uzakdan (tandır-ılık adalarının hayatından) mülahihde etdiyi hadisinden öz zamanında bol ka, dolu, indiki ığdırıksız mahiyetinde korbî ettiğini düşünü bilimkâr.

Bu gün doxsan iki yaşı qodim və osilli Qarağabək sakinin (eston albən), ömrünün osas hissisi Bakuda yaşmış ailə hayatının xoşbəxtliklərinin Bakuda görüm bir gün məsühəbzə zəmərən deyir ki, «...mon bilmirən bu hadilər necə olduğunu, necə bu ayırlıqlar salıldı? Necə oldu ki, adamların yadına düşdü mən erməniyim, o azorəvənlərdir (türkirdir). Holo bir az da rəngləri qatışdırırlar. Mən xristianım, o, müsəlmanım. Ay balam, qurban olunmuş (maddığım). Biyən adamların yadından çıxı ki, biyən insanıq. Mon hamisuna deyiron: bizimkiləro də, sizinkiləro də». Əziz oxucu, bər yerdi İlaxanlıının osorlarının qəhrəmanlarını yada salmaqmə münkünnən deyil. Radikal ayriskeçkiliyi ilə düzüncə sahibi kim?-cişəndən Sergey Radionoviç qarşılıqlı nisbetin loyal mötəbət tutan Anna Svetlana Mixaylovna da var, Nana ilqanın muktabunu uzaq Ulyanovskiyi - İlqara cədħħar Artur da var. Axi biütün burlar sözün hoqeqi monasında milli ayriskeçkiliyin dənizçilişə davrandırılar, onları yaşadığı zamanın rongi qapqara göründür. Bu adamlar forqlı duşince ilə homin zamana rongarong-lik gitirilir. Başqa sözlə, onlارın gətirdiyi rongların mahiyəti budur ki, insanlar üzü geleceye doğru qara rong altında yaşaya bilmezlər. İnsanların işini, albotə, ümidiñən golon işini, inamlı golocəye çağrın işini, quruyucusudur. Bir anlıq İlqarın mühitindən ayrılbıruq həmin mühitindən golak. Azərbaycan Ordusu öz gücünü göstərdi. Gücün ha-kimlik yerdə aqıl işo düşür. İndi Ermənistandan özündə də olovənlər-

leşmişahbedeki qarının nisboton zamanına göro qocalmış obrazıdır. Söhbat onda devil ki, yas bunda çoxdur, o birisində azdır. Əsas mosolo maliyyətdir, asas mosolo edur ki, Nadağın qızı, baxmayaraq dil, çarşılıq girdabında bulaq, dün, millat ayrı-seçiliyin faciosini yaşayış, dünyadayaq on güclü hesab etdiyi etalonun (atasi)nnin hodllorunu dağıda bilməyib. Buna baxmayaraq o, dordin aqlığını öz içini qoçib, öz içində yaşıldıb wo sevgisini öz qolbində olımlıq qoyınlıq. Necadır, asanlıqla qavramaq mümkündür? Son sevəson, bütün varlıqları başlanışan, atan, özi de doğma atan, dñylar qodor sevdiyin atan - dil, din, millat obrazı olaraq, qarşında divara çevrilər vo sun bi divar yarlı keçənilməyosun. Tazan goləcək nosıl-ler soni ittiləm. Zaman goləcək tu-ta, sonin acıçılıqino, zoşluqino ironiya-lı monsbun oldugu xalqın seytanı-hissili töblik edən ideoloqlarının qurban kimi toqđim edo. Doğrudur, həqiqətən Nana həmin ideoloqların monfırı nyitənlərinə qurbanidir. Ancət o, daxili-mənəvi mühtidinə çarpışa-çarpişa-vuruşusluq düzəni getirir, do-yantır getirir. O, göstərmök isteyti ki (göstərməkən cənə özünüm kimiyliniñ təsdiq etmək), eslinde, onun monsbun olduğu milli, etnik kök taleyino xoş-bəxtlik getirmik iqtidárında devil vo-ru, Nananın on nadir keşfiyyati ki-mi üzü çıxır. O, nisanlanğıdı oglanının üzüyünüñ cox qisa mündəddə geriyo-qaytarır. Demek, Nananın düşünsəcisinə (özü da sağlam düşünsəcisinə) görə xoşbəxtlik no dil birliyində, no dini birliyində, no də milli doğmaliyindən dır. Xoşbəxtlik asas hissiliyin töbini-

İller... üç mahiyet, üç obraz üz-üzüdür. Birindo zaman var, birdində vəsto var, birinde insan.

İndi onu Nananın hommukbutunu olduğu kimi bi günün oxucusuna çatdırmaq, oslindo, sevənlərin öməntanı sözün sadıqlı olardı: "Əzim! İlqar! Cox düşündüm, sonda sən bu makbu-ğu yaşıq qararın galdım. Son görüsümündə özümü gic tapılı ürvinində kılır sən deyə bilmədim. İlqar! Bil-mirəm manı başlıyalı biləkənsem... Man hayatında yalnız hər dəfə sevdin-əm. Atamın təzvizi ilə o nışan etdi. Bütöv bir edim, amma onunla el birinə qoş魯şumdaçərən sevi onlann - no qız-dar böyük sahə etdilim, qalıbdan san-dan başqa, həririn yerinin olmadığını, sansız yaşaya bilməyəcəkimi... Sənmişlik çox çatdırır, İlqar! Mən indi həyat- da samki tarım dərtibin həkandırı üzərindən gəzirəm. Bu kəndir na qədəm dözsək, bilmirəm. Yادudur! Bir dəfə manı demidi: "Mən ölmək üçün sevmirəm, man sevmək üçün yaşavram - sən sevmək üçün sevməcəm!" İndi manı sevmək üçün yaşavram, İlqar: - sən sevmək üçün. Səndən cavab gəzlinərəm." Bircə dənə gəl "səzin kılavuzdur". Başı daşdan-dəşən dayonu haqqında anlayan gone qız öz sevgisini il mûgaysısdı dəlin, dəlin, milli ayyarlışın qazırdağın oradə asağıda olduğunu dərk edir. O, anlayır ki, bu dünyamın plügülü haqqında bütün ofsanalar möhəz belə aypırlıqları özüne ideya seçmiş olanların düşüncəsinin bohrasıdır. Yalnız aypırlıqlar gotirdiyi iztirablardan hozzələnmiş insanlar özlərin həqili bilorlar. Halbuki, onlar bilməlidirlər ki, alıqları hozzular kilmırların iztirabının bohrasıdır. Bunu yalnız

ALİ HİSS - SEVGİ ZİDDİYYƏTLƏR MÜSTƏVISİNDE

ni Qarabağ göndermek istemeyen-ri-yanıq aşıq-əşkar kültonin osası kimini görür. Döngürd, homin müsahibə-likdi tarix yaşlı erməni qadını - bir doxansı ötmüş qarı sözünün axırını bir aymazsılıkla bitirso, de, her haldə danışındıqdan nastolıq möqamlar insanlıq inamından xəbər verir. O, heç de Azərbaycana işgalçı kimi qayıtma-nıyyətindən deyil. Azərbaycanın gönçləyin-veni kimi qayıtmagın niyyətindər.

Bödii əsər o vaxt yaddaş saxlanı olur ki, oxucunun mənəvi mühitində müyyən çək-çevirlər yaradır. Ən başlıcası, oxucunun daxili aləminə nüfuz edir, oxucunun həyatının müxtəlisil tərəflərləri birləşir, bəzən sözü, oxucunun özünün həyatı kimi qarvanılır.

Maraqlıdır, 70-ci illerde kənddən geləndə, tələboliyin ilk günlerində Baxıda ermənilərin manzılında kirayədə qalmışam. Onların öz genclikləri ilə bağlı xatirolarını dinləmişəm. Biza, sözün haqqında manasında doğmılqla yanaşan erməni qadının Manyanın toy xatirolarını dinləmişəm. Xan Şuşinski-nın enin toyunu eləməviyi nəsə böyük

Necə uyğun golir, sanki həmin o telemüsahibədəki qarlı monim təndiğim Manya adlı erməni qadınıdır - 90

Bunları nije deyirəm, cünti bunu mən, dedirən «Bir sevgi dəstəni» osorunç qohrəman Nəadir. O, mənə bə yazi boyu dikti edir ki, men ölməmişəm, men sağam. Hətta cismən ölməsəm bəla, azərbaycanlıclarla olan sevgim nəmin içində olmuşlayıb. Homin Manya nononin qızı olaraq (osorudan Svetlana Mixaylovna) Nana bu gün tə-

özünə doğma bildiyi sahillərə qovuş-
mağındadır.

Comiyyet bütövlükde omin-aranımlı arzusundadır. Kim ayrı-seçkilik yaradırırsa, comiyyet bütövlükde ona nifasını besleyir. Ancaq ayri-ayri insanların liderlik xülyası ile icoz manipulyasiyaları (alverler) comiyyetin sağlamlığıne ve harmonik hayatına hemişə ziyanı vurur. Ermoni düşüncesini zohorleyen do mbız həm bilir. Bu gün erməni comiyyetində az-qox sağlam düşünüşən hər hansı bir förd Nananın İlqara olan məktubunu oxuyub onun üzündə diri düşsən, hənsi qonaq gələr. Bu, o məktubdur ki, Nana hissiliyin qafası olaraq kiməsə (öz milliyətindən olanı saxsos) nisanlanan sonra nişan qaytarılmış ve eli erməni milletindən olan tolbo yoldaşı ilə etrafı məktubuna ilqara göndərmişdi. Burada yazıcı tizişförmüldə var. Nana məktubu qeyri bir saxşənd yox, məhə erməni milletindən olan tolbo yoldaşı ilə göndərmişdi. Zənnimizcə, yazıcı bu cizgi ilə (Artur obrazı ilə) comiyyetin

Uğurın Artur vastisoslu aldığı muktbüt özü de ooxuu yaddasına többi uluu burxar. Bizi inanrıq ki, bira beli muktbütü Nama göründür. Özü de İlqarın destu olan, toloba yoldası olan Artıra göndərir. Ve Artur özü de İlqarlar bir sənədində. İlqarın hemin muktbütü aldığı möqamalar - onun yaşadığı hissler töbötölä, mühiitdö son doreço homahongardır. Özü de real heyat monzorosu tosırını başlığında: «Küçük bir daşın üstündə oturdu, maktabu qızın üzümündə qoyub basımı ellsinir arasında añaqdı, bir qadar fikr getirdikdən sonra muktbubu açdı». Yoqın ki, açılan muktbüt oxummalıdı vo oxunur. Muktob, keçmiş tarixtövər vo bu günün

Nana kim başı daşdan-daşa doymış
olanlar qavraya bilər. Həc şübhəsiz
Nananın homin məktubu ki qavrayınsı
natiçası olaraq meydana çıxıb. Və bu
yerdə ikiinci bir maqanı da qarşısına
çıxır. Nananın etrafında başa düşükdür.
Bəs İlqar bətirfən, özündə somunlu
etirafın - artıq qatarı getmiş etirafın
qarşılığında neylər? O, hansi röldə
çıxış edir. Artıq İlqar Nananın qətiy-
yotışlılığını, qarosuzlılığını və yerdili-
şəhərin acisini kifayət qodur yasa-
yib. Başqa şəhər, Nana artıq onun
ünüm olmuş. Olın adam füçün yalnız
dəfən ağlayar. Əgər olın adını söhvi
olınarak dəfn olunubsa, onu tazədən
dirilməyindən, qobirdən çıxmışdır
sonra insanları onu qobul edə bilirlər.
Hotta o, ikiinci dəfnələndən insanları
onu ovvalı kimli ağlamalar da. Bu
həyatın pozulmaz, sort, son derəcə
qaba bir qanundur. Və İlqar bu qan-
undan komara çıxa bilir: "Uşur müdiddə
məktubun təsirindən çıxa
bilmənd, təskər-təskər oxudu. Xeyli
səssizlik oturdu. Və nəshayır ayağı durdu,
məktubu dədələrə xəxənləşdirib
öpüd, məktubu silində survan ləp komarın
na xaxınlıdı. Göyün üzünə qura bu-
hudular yığışmışdır id. Cox keçmək ki,
yağışın dəməctəri qoz yaslırlar qarşı-
lı. Volan şəkili tolatalım goymışdır. Bir-
ca annin içində yüksək dalgalar əmələ-
gəlmənə başlıdır. İlqar gəzən vəsətinə
icində məktublu ilqalgar ağışına at-
di: "Əlivə, sevgilim, əlivə, həzər
əgər, əlivəd..". Nə qodur insalsız,
nə qodur qoddar, nə qodur adəlatlışdır
bir hökmən təsiri bağışlaşa da, biz İlqarı
qınaya qızışır. Cümə artıq Nananın
etrafı ölümdən sonraq qayıtdırsın gol-
lon son kimi qarvarımlı.

(Davamu 9-cu sahifədə)

ALI HİSS - SEVGI ZİDDİYYƏTLƏR MÜSTƏVİSİNDE

(Əvvəli 8-ci sahifədə)

İlqarın tenha ağacla vidalaşması elə sevgilisi ilə vidalaşmazdır. Çünkü onun sevgilisi (sevgisi) qolbinin böyük arenasında biten yeganə ağacdır. Bu ağacın möhtəşəmliyi, gücü, böyükluğu, bütövlüyü, əslində, İlqarın həyatının mənasıdır. Çünkü İlqar bu böyük sevgini zaman-zaman ruhu, varlığı ilə qazanmışdır. İndi onu asanlıqla itirə bilmirdi. Təsadüfi deyil ki, İlqar hətta əsərin sonunda belə yenə ruhunun, varlığının tənha ağacını xatırlayır. Bunların hamısı artıq İlqarın bir insan kimi definənən sonrakı düşüncələrini xatırladır. Və bu düşüncələrin içinde yazıcıının təəssüratı kimi, ən başlıcası, təsviri kimi ömrün ilk bənövşə çağlarında yaddaş özünün xatırışlığını ilə az qala göz qamaşdırır: "Taxminən on gün ididi ki, İlqar evlərində idi. Amma hələ də Nananın məktub almamışdı. "Bu gün gələr, sabah gələr", - deyə hər növbəti günə ümidi həslayırdı. Kənddəki poçtalyona da əvvəlcədən xəbərdarlıq etmişdi və xahiş etmişdi ki, məktub gələn kimi gecikdirmədən ona çatdırırsın. Bunu üçün poçtalyona xüsusi baxış dəvət etmişdi. Nəhayət, o gün gəldi. İlqar həyətdə gəzışirdi. Həmişə olduğu kimi, həyətin darvazası taybatay açıq idi və poçtalyonun maşını birbaşa həyətə sürdü. O, əlindəki məktubu göstərərək: Muştuluğumu istəyirəm, - deyib məktub olan əlini yuxarı qaldırdı. İlqar gülə-gülə cibindən 5 manat pul çıxarıb poçtalyona verdi. Poçtalyon getdiyindən sonra o, bağa keçdi, bir qədər aralıda, arxın üstündə oturdu, məktubu dodaqlarına yaxınlaşdırıb öpərək açdı. Məktub dörd səhifəlik düzxətli dəftər vərəqlərində yazılımışdır". Məqsədimiz o demək deyil ki, həmin mühiti təzədən geri qaytarır. Yox, burada mahiyyət başqdır. Burada İlqarın ilk dəfə sevgi ilə yaşadığı günlərin təəssüratını təzədən oxucu yaddaşına qaytarmaqdır. Və zənnimizcə, müəllif də elə bu məqsədi güdür. Yəni o, oxucusuna İlqarı bünövrədən üzü bəri bütün səmimiyyəti, bütün kimliyi ilə tanıtmaq istəyir. Ona görə bir də ömrün gənclik çağlarına qayıtmalı olur. Arvadı Elnəronın təsadüfən tapıldığı məktub əsasında bir daha təbiotino xilaf çıxmadığını göstərir. O, Nananın ilk məktubunu, ilk sevgisinin, ilk məhəbbətinin yadigarı kimi dünya adəbiyyatının sevgi romanı şahənsahlığında əzəmətini qoruyan, "Dodaqdən qəlbə" (Rəşad Nuri Guntəkin) əsərinin səhifələri arasında qoruyub saxlamağı təsadüfi deyil: "İlqar, mən nə qədər çox sevdívini biliyəm və bunun üçün çox xoşbəxtəm. Hər bir qızın ən böyük arzusu biri tərəfindən bu qədər seviləkdir. Bu gün sahər təzədən meşəyə göbələk yığmağa getmişdik. Atam, anam, Nelli, evlərində qaldığımız Liza xala, onun əri və iki qızı - hamimiz birlikdəydi. Bircə sən yoxdun, İlqar! Birdən-birə yaman qəribədim, o qədər darixdim ki, hətta görməsinlər deyə bir az kənarra çəkiləb ağladım. İçimdə nə baş verdiyini anlamağa çalışdım. Sənin xəyalın gözlərinin önündən getmir, bu anlarda yanında olmayı istəyirdim, sənin o sevgi dolu sözlərini eşitmək üçün elə darixmışam ki, İlqar! Yadındadır, bir dəfə mənə demişdin: "İlqar, mən səni sevirəm deyəcəyin gün mən dünvanın ən xoşbəxt insani olacaq". O gün gəldi, İlqar! Özünü dünvanın ən xoşbəxt insani sənə bilərsən. Çünkü mən səni sevirəm, İlqar, sevirəm!". Bu, onu göstərir ki, məhəbbət bütün dünya nemətlərinin hamisindən daha ucadır və o, hər hansı bir kimsəyə heç nəyə görə hesabat vermır. Bütün gizlilərin içinde yaşaya bilir. Sən demə, dünvanın ən gözəl üzü məhəbbətlə, sevgi ilə görünən üzüdür.

Yada salaq, həmin məktubu İlqarın aldığı ilk məqamı, ilk ani. "Mən səmimiyyəm" deməkələ insan səmimi ola biləz. İnsanın səmimiyyəti onun yaşadığı hissələrin əhatəsi, gücü, təsiri ilə görünə bilər. İlqar yuxarıda təqdim etdiyimiz məktubu oxuduqdan sonra yaşadığı anları yazıçıının təsvirilərə təzədən diqqətimizə gotıroq: "Məktub bitti. Bu sözdən sonra bütün dörd səhifənin hamisində yalnız "Mən səni sevirəm" sözləri təkrar edilirdi. İlqar ilk dəfə idi ki, Nananın dilindən "sevirəm" sözünü eşidirdi. Odur ki, o, bütün dörd səhifə boyu yazılış "mən səni sevirəm" sözlərini son nöqtəsinə qədər təkrar-təkrar oxudu. İnamılmasız hissələr keçirirdi, həvəcandan gözləri yaşarmışdı". Burada qeyri-adı olan insan hissələrinin son məqamındaki səsinin, harayının ifadəsi kimi təkrar olunan və az qala yüz dəfələrlə təkrar olunan "mən səni sevirəm" sözüdir. Bu sözələrin arxasında sözün həqiqi mənasında, həyat dayanır, insan hissələrinin üşyani dayanır. (İlk gəncəliyimdə təyinatla getdiyim kənddən bir şəxsin raykom katibinə yazdıığı şikayət məktubda öz etirazını bildirməsi yadına düşdü. Dörd səhifəlik şikayət məktubu yuxarıdan bir neçə cümlə aydın olsa da, şikayətçi qalan səhifələr boyu "Mən bu haq-sızlığa dözə bilmirəm" cümləsini yazmışdır. Yəni məktubun qalan hissəsi bu sözlərdən ibarət idi. - Ə.X.) Demək, həyat elə insan hissələrinin göznlənilməzlilikləri rəngarəngdir.

İ.İşaxanlıının "Bir sevgi dastarı" əsəri zaman-zaman on müxtəlif tərəflərdən təhlilə çəkiləcək, təqdir olunacaq, yaxud ittihamlarla qarşılaşacaq... Bilmək olmaz, bəlkə, dünya elə bir yolla getdi ki, gələcək nəsillər müəllifi insanı hissələrinə görə ən yüksək seviyyədə təqdir etdilər. İttihamlar da ola bilər.

Bunu həyat göstərəcək!

12.01.2021